

מבט על, גיליון 700, 21 במאי 2015

לקחיו הצבאיים של חמאס מ'צוק איתן'

גבי סיבוני וע.ג.

חמאס יצא מוכה וחבול מ-50 ימי הלחימה של מבצע 'צוק איתן'. תכניות לשיקום רצועת עזה אינן מתממשות בקצב ובהיקף שלהם ציפו מנהיגי הארגון עם סיום הלחימה. המצב הכלכלי ברצועה קשה עד מאד והמשבר הכלכלי וההומניטרי עלול להוות זרז למחאה ציבורית, שתאיים על שלטון חמאס. זאת ועוד, לעת עתה אופק מדיני אינו נראה בעין והמאבק המזוין בישראל נותר רכיב מרכזי בדוקטרינה הפוליטית-אסלאמית של הארגון. שעל כן, סבב לחימה נוסף בין ישראל לחמאס הוא ככל הנראה רק עניין של זמן. חזרתו לבמה של מוחמד דף, מפקד הזרוע הצבאית של חמאס, חידדה שאלות לגבי כיווני פעולתו של הארגון בעימות עתידי עם ישראל. כבר עתה ניתן להניח, שבסבב העימות הבא חמאס יהיה מוכן יותר ומסוכן יותר מכפי שהיה עד כה, משום שידוע, כי תוצאות הלמידה והפקת הלקחים של הארגון ניכרות היטב במודוס אופרנדי שלו בכל סבב עימות חדש. ידיעה זו אמורה להילקח בחשבון בעת הערכה האם היעד העיקרי שהנחה את ישראל בעימות האחרון עם חמאס – ביסוס הרתעה ארוכת טווח מול הארגון – אכן הושג. כבר היום ברור, כי הארגון נערך היטב לסבב הבא, משקם ובונה מחדש ובמרץ את כוחו ותשתיותיו הצבאיות. אמנם, סביר שלקראת העימות הבא לא ישנה חמאס באופן דרמטי את דוקטרינת הלחימה שלו, אך מוערך שהוא שוקד על שכלולה והעצמתה תוך הפנמה ויישום של הלקחים שאותם הוא מפיץ מאז שהפסקת האש, שסיימה את המערכה של קיץ 2014, נכנסה לתוקף. במאמר זה ייבחן מנגנון הפקת הלקחים של חמאס, בעיקר בהיבטים הצבאיים של בנין הכוח והפעלתו, במטרה לנסות ולהעריך את היערכותו של הארגון לעימות עתידי.

מאז תום הלחימה בקיץ 2014 שוקד חמאס על שיקום מערך המנהרות ההתקפיות משטח רצועת עזה לתוך ישראל. הנהגת הארגון הבינה, כי מספר המנהרות שבנה והיקף השימוש שנעשה בהן היוו הפתעה בישראל. כיוון שכך נעשו מנהרות התקיפה רכיב מרכזי בדוקטרינת הלחימה שלו. למרות שתוצאות הפעלתן במהלך 'צוק איתן' לא עמדו ביחס ישר למשקל המכריע שחמאס העניק להן ופוטנציאל הנזק שלהן לא מומש במלואו, סביר להניח שהארגון ימשיך בחפירתן וינסה 'להפתיע' את ישראל שוב, על-מנת לגבות ממנה מחיר כבד. לא מן הנמנע, כי מאמצי החפירה יתמקדו במספר צירים מועט אך בעלי אפקטיביות פוטנציאלית גבוהה, במטרה לייצר הישג אולטימטיבי מבחינת חמאס - חטיפת חיילים או אזרחים חיים. מנהרות התשתית שנחפרו כרשת מסועפת במעבה אדמתה של רצועת עזה היוו אף הן רכיב מפתח ביכולתו של חמאס להילחם ממושכות. הישגן המשמעותי ביותר נקשר לשרידות התפקודית של שדרת הפיקוד. קרוב לוודאי, שהארגון ישקם מנהרות שנפגעו וימשיך לטוות חדשות, לאור העובדה שבתום 'צוק איתן' נותרו על כן כמעט כל שרשרת הפיקוד הבכיר וההנהגה המדינית של חמאס.

חמאס ושאר הפלגים החמושים הפעילים ברצועת עזה שיגרו במהלך 'צוק איתן' למעלה מ-4,500 רקטות לטווחים שונים בשטח ישראל. מכאן הבנת חמאס, כי גם אם יעילותה של מערכת 'כיפת ברזל' מנעה ממנו לגרום לנפגעים רבים בקרב האוכלוסייה האזרחית בישראל, הרי שעצם הכורח לשלוח מיליונים מתושבי ישראל למקלטים באופן יום-יומי ורציף ושיבוש שגרת החיים של אזרחי ישראל עקב כך, היוו מבחינתו הישג חשוב. גם יכולתו לשבש את התעופה האזרחית לישראל (במהלך 'צוק איתן' נמשכה עצירת הטיסות כיומיים) ופוטנציאל הנזק הכלכלי והמוראלי לישראל, הגלומים בה, אמורים לעודד את מגמת ייצורן של הרקטות תוך הגדלת כמויות הייצור, שיפור הדיוק והגדלת הטווח. ביצועם של ניסויי הירי התכופים בשטח הרצועה מאששים הערכה זו. בנוסף וכפועל יוצא ממספר סוללות 'כיפת ברזל', חמאס מבין כי בעתיד יהיה עליו לגרום לפיזור מרבי של מטרות השיגור כדי לכפות על מדינת ישראל לדלל את פריסת הסוללות ולמקד את ההגנה

בתשתיות חיוניות – מה שיגביר את הסיכויים לחדור את מעטפת ההגנה. לא מן הנמנע, כי כדי להרחיב את פיזור המטרות ולגרום לדילול הסוללות יסתייע חמאס בכוחות חזבאללה בלבנון או בסוריה, בארגונים פלסטיניים בדרום לבנון או בארגונים אסלאמיים קיצוניים בחצי-האי סיני, שיפתחו חזיתות נוספות וישגרו גם הם רקטות לעבר מדינת ישראל.

במהלך 'צוק איתן' הפעיל חמאס מספר טקטיקות, שתוצאותיהן העידו, כי יעילותן טרם הבשילה. עם זאת, יש לצפות כי בסבב הלחימה הבא יעשה בטקטיקות אלה שימוש חוזר. מדובר בחדירות קומנדו ימי לשטח ישראל ובהפעלת כלי טייס בלתי-מאוישים, שיעדם העיקרי יהיה לייצר אפקט הרתעה תודעתית בקרב האוכלוסייה בישראל. לא מן הנמנע, שלפחות חלק מפעולות אלה יגרום גם נזק בנפש או ברכוש. אמנם, לשימוש שעשה חמאס בכלי טייס בלתי-מאוישים ב'צוק איתן' לא נודעה הצלחה יתרה, אולם זהו אחד התחומים שבו יכול הארגון לבצע את קפיצת המדרגה הגדולה ביותר, במיוחד לאור העובדה, שהפיתוחים הטכנולוגיים בתחום זה הולכים ומתקדמים. סיוע בתחום זה כבר הועבר לחמאס מאיראן, שלה יכולות מתקדמות בפיתוח וייצור כלי טייס כאלה, והוא צפוי להימשך. כלי הטייס הבלתי-מאוישים יוכלו להוות חלופות מקבילות לירי הרקטות, ואף להגביר את הנזק – 'התאבדות' הכטב"ם על המטרה באמצעות זיהוי אנושי או אוטונומי. כן צפוי הארגון להשקיע מאמצים להצטייד בטיילי חוף-ים נגד ספינות וכן לחזק ולשפר את מערך ההגנה האווירי שלו. זאת, למרות שברורה עליונותו של חיל האוויר הישראלי, משום שאם יעלה בידו להפיל מטוס או מסוק או לפגוע בספינת חיל הים, יזכה בתמונת ניצחון שלה הוא מייחל זמן רב.

להתחממות שנרשמה באחרונה ביחסים בין איראן לחמאס מחוברת צלע נוספת – חזבאללה. זה שנים מתקיים בין חמאס לחזבאללה תהליך למידה הדדי: חמאס למד לקחים ותהליכים רבים מחזבאללה ויישם אותם, וחזבאללה מצדו אמור ללמוד מתובנות חמאס על אודות המהלכים הצבאיים ואופני הפעולה של צה"ל במהלך 'צוק איתן'. סביר, כי מאמץ הלמידה והפקת הלקחים בעקבות 'צוק איתן' יהיה משותף לאיראן, חזבאללה וחמאס. ב'צוק איתן' היו היחידות הטקטיות של חמאס יעילות ואגרסיביות יותר מאשר בעימותים קודמים עם צה"ל. לצד השימוש באמצעי לחימה מתקדמים, פעילות הזרוע הצבאית של הארגון העידה על הבנה, כי גם נשק סטנדרטי ושיטות לחימה בסיסיות עשויים להיות יעילים וקטלניים ביותר. באמצעות ירי צלפים, מקלעים ופצצות מרגמה, או בזירות צפופות של מטענים מאולתרים ומוקשים, לצד ניסיונות למשוך את כוחות צה"ל אל 'אזורי הריגה', עלה בידו לגבות מישראל מחיר גבוה של קורבנות – יותר מאשר בכל עימות אחר בין הצדדים בשמונה השנים האחרונות.

בתפיסה הצבאית של החמאס שולבה אסטרטגיה תקשורתית יעילה, שתוארה כ'דוקטרינת הקורבן', ואשר תכליתה, היא שימוש באזרחים כ'מגנים אנושיים', קרי, שיגור רקטות ושימוש באמל"ח מתוך אזורים המאוכלסים בצפיפות במטרה לכפות על ישראל להגיב ולפגוע באוכלוסייה פלסטינית בלתי-מעורבת. אסטרטגיה זו מיועדת לגרום להפעלת לחץ מדיני, הסברתי ומשפטי בינלאומי על ישראל, לפגוע בלגיטימציה שלה להפעיל כוח ולהביא לבידודה, באמצעות האשמתה בשימוש בכוח לא-מידתי. קרוב לוודאי, שהצלחתו של חמאס בהעברת מסר 'הקורבן' במהלך 'צוק איתן' תביאו לנהוג באופן דומה גם בעימות הבא, חרף הסבל וההרס העצום שהוא משית בדרך זו על תושבי הרצועה.

על אף המחיר הכבד ששילם חמאס ב'צוק איתן' הוא אינו שוקט על שמריו ומכין עצמו למלחמה הבאה. עבור הארגון, הלחימה בישראל הינה כלי לשינוי האסטרטגי, שאליו הוא חותר על-מנת להבטיח את משילותו ברצועת עזה ולהתבססותו כשחקן מפתח בזירה הישראלית-פלסטינית, שמעמדו יגבר אף על זה של הרשות הפלסטינית בראשות הפת"ח ומחמוד עבאס.

כדי לדחות ככל האפשר את העימות הבא עם חמאס יידרשו שני מאמצים עיקריים: האחד, מניעת התעצמותו של הארגון באמצעי לחימה סטנדרטיים ומתקדמים ובחומרי גלם, העשויים לשמש לייצורם. השני, באמצעות מנוף כלכלי, קרי, שיפור המצב הכלכלי והמצב ההומניטרי, החמורים ביותר, השוררים ברצועת עזה. הקלה במצבם של תושבי הרצועה תחזק את תחושת שרידותו השלטונית של חמאס באזור, ובהיעדר איום קונקרטי על שלטונו, ניתן להעריך שלא ימהר לשוב אלי קרב. אולם, בהקשר זה יש לזכור, כי מערכת היחסים המעוררת והעכורה שבין חמאס לרשות הפלסטינית, ובפרט המחלוקת בין הצדדים לגבי חלוקתם של כספי השיקום המובטחים לרצועת עזה, ממלאת תפקיד מרכזי בבלימת ההתקדמות במסלול השיקום ההכרחי.